visat.

**primavera 2024**

## *Traduir* Guerra i pau

**Judith Díaz Barneda**

Fa deu anys, i tot just acabada de publicar la meva traducció dels *Poemes escollits* de Joseph Brodsky per a Edicions de 1984, l'editorial va posar sobre la taula la proposta de traduir Guerra i pau, de Lev Tolstoi. Tot just acabava de publicar una traducció literària de poesia, un llibre de gairebé cinc-centes pàgines i de força complexitat, en la qual havia estat treballant uns tres anys, i em semblava difícil haver de trobar mai més una traducció més complicada que aquella. Ara, un cop vistos aquests dos treballs amb perspectiva, no m'atreviria a afirmar que el nou projecte va superar les meves expectatives pel que fa a la complicació, però sens dubte sí en volum: quatre llibres i un total d'unes dues mil pàgines que em van tenir entretinguda durant deu anys.

Cal aclarir que, tot i que gaudeixo molt del procés de la traducció, no és la meva activitat professional principal. Ho puntualitzo perquè soc conscient que entre els lectors d'aquesta publicació, n'hi ha molts que sí que la tenen com a tal, cosa que em mereix la més profunda admiració, i fins i tot gosaria dir que em provoca certa enveja. Possiblement, traduir una obra d'aquestes característiques, en unes circumstàncies diferents de les meves, es podria fer en un marge de temps d'entre un any o dos, tenint en compte totes les anades i vingudes que fa un text entre el traductor i l'editorial: revisions, correccions, llistes de personatges, pròlegs, mapes, etc. Considero necessari puntualitzar-ho perquè no voldria que la meva dilatació en el temps s'entengués com una mostra de desídia o d'incompetència. Prefereixo interpretar-ho com una feina feta a foc lent, amorosida.

Si hagués de triar el problema més gran que he trobat a l'hora de submergir-me en la tasca de traduir un text tan llarg, i segurament a conseqüència de no poder dedicar cada dia una estona a l'activitat traductora, ha estat mantenir la coherència amb el to al llarg de tot

el text. Mentre estàs immers en el procés de traducció, et vas impregnant de la veu de l'autor, mires el món des de la seva perspectiva, et ressona, es converteix gairebé en un element corpori. De fet, la llengua en si és un element totalment físic, més enllà del valor simbòlic que posseeix intrínsecament; per tant, no crec que m'allunyi gaire de la realitat quan em refereixo a la seva corporeïtat. No sé si a tots els traductors els passa el mateix, però seria un tema susceptible de ser tractat en una taula rodona en algun congrés de traducció, si és que no s'ha fet, ja. Potser en el meu cas és conseqüència d'haver començat en el món de la traducció literària amb textos poètics, un material de partida en què el pes físic de la llengua pot ser més evident que no pas en els textos en prosa, o si més no, en alguns. Sigui quina en sigui la causa, el procés és aquest: reconèixer la veu, el to, la cadència, l'emoció del text, i cavalcar-lo. Em solia ocórrer que, si hi havia uns dies en què no podia dedicar temps al text, el to m'abandonava. Més tard, quan tenia l'oportunitat de tornar-hi, havia de fer novament un procés d'immersió. Era similar a la sensació de patir un *jet-lag*: calia ajustar-se de nou. Aquest entrar i sortir del líquid textual em va exigir un desgast d'energia que no havia pas previst quan vaig encarar el projecte.

**Què havíem llegit fins ara?**

Anem al text i a les versions (la versió) prèvies que n'existien. L'any 1928 es va publicar en llengua catalana la primera i única traducció de la qual disposàvem, a càrrec de Carles Capdevila Recasens. Malauradament, i com solia ser pràctica habitual en aquella època, el traductor partia d'un text en francès i no pas en rus. El 1935 havíem tingut el privilegi de disposar en català, del rus, per exemple, d'una *Anna Karenina* en mans de l'Andreu Nin, però no de *Guerra i pau*. La versió de Capdevila és la que s'ha anat reeditant fins que ha arribat la traducció actual. Cal reconèixer que aquella versió, a falta d'una altra opció, va ser necessària per la funció que va fer, i va anar molt bé poder llegir en català una obra clàssica amb tant de pes dins la història de la literatura universal. Però com era d'esperar, tenia certes mancances. Mentre traduïa no em vaig dedicar a comparar exhaustivament l'original i la versió d'en Capdevila, però, com no podia ser d'una altra manera, sí que la vaig anar consultant. Tot i

això, no vaig resseguir el seu text amb gaire atenció per diverses raons, la principal de les quals era que temia que el meu ús del català actual s'impregnés d'expressions que haurien estat habituals als anys vint del segle passat, però ja no en el català d'avui. Mentre contrastava tots dos textos, vaig adonar-me que de tant en tant alguna frase havia desaparegut, o bé s'havia escurçat o resumit i condensat. Fins i tot, el text del segon epíleg del llibre té notables diferències i és més curt. No puc afirmar que Capdevila en sigui el responsable absolut, atès que desconec la versió del francès que va fer servir per a la seva traducció, però els qui tenim el costum de traduir sabem que, en aquest joc dels telèfons que consisteix a passar d'una llengua a una altra unes quantes vegades, es perden llençols en cada bugada.

## La funció de la llengua francesa dins de *Guerra i pau*

Hi ha un tret molt característic d'aquest llibre que en la primera traducció que teníem en català no s'acabava d'apreciar: l'ús del francès. Certament, *Guerra i pau* és una obra escrita en rus, però que inclou freqüents incursions al francès. Per veure'n un exemple, no cal anar gaire lluny: el primer paràgraf del llibre és una digressió en francès de vuit línies que fa l'Anna Pàvlovna, una respectada dama de la cort que té el costum d'organitzar reunions politicoculturals al seu saló de Sant Petersburg, durant el qual critica l'actuació de Napoleó pel fet d'annexar-se *Gênes et Luques* sense tenir-ne cap dret, i el tracta d'Anticrist. Només amb això ja queda marcat el to de tot el llibre.

Aquesta particularitat té un pes molt important dins de la trama de l'obra, atès que amb l'ús del francès que fan les classes benestants i educades s'indica la vinculació cultural que tenien amb França. Alhora també s'entén el cop que els va comportar que el país que admiraven, de sobte, se'ls girés en contra. Fins i tot alguns dels personatges són incapaços de parlar en rus, perquè tota la seva educació havia estat en francès, i l'ús del francès com a codi social és un dels trets que els defineix com a classe. Aquestes classes benestants pateixen una mena d'esquizofrènia lingüística: cal anar

abandonant la llengua de l'enemic, però, abandonant-la, deixen de ser una mica allò que són i a més han d'adoptar una llengua «del poble», que no coneixen prou quan intenten transmetre certes subtileses o bé que creuen que és una eina incapacitada per transmetre-les. Aquest procés és molt evident en l'original, i per aquesta raó, quan ens vam plantejar com enfocaríem els fragments en francès, vam decidir mantenir el text original al cos principal i posar la traducció al peu de pàgina en forma de subtítols. En el cas de la versió de Capdevila, opta pel text escrit en francès en cursiva, però en català, de manera que el lector no ha d'abaixar la mirada al peu de pàgina. Fent-ho d'aquesta manera el lector s'estalvia feina, però es perd la força visual de l'original.

El dubte de si mantenir el francès original o escriure tot el text en català, però, no era intranscendent. Va planar sobre Tolstoi mateix quan va editar el llibre. De fet, en algun moment abans de fixar el text definitiu, en va fer una versió en la qual tot estava escrit en rus, però després es va retractar perquè sacrificava un element molt plàstic i efectiu de l'obra a canvi de servir a la comoditat del lector. I això no s'ho podia permetre. Ni nosaltres tampoc, si volíem ser fidels a la intenció de l'autor. A Tolstoi li cal justificar l'ús del francès en la seva obra en un article que moltes edicions, i la nostra també, solen incloure. L'article, amb el títol «Algunes paraules sobre *Guerra i pau* », va ser publicat originàriament a la revista Russki Arkhiv abans que sortís publicada la novel·la completa com a llibre; cal recordar que *Guerra i pau* va veure la llum per primer cop en forma de fascicles a la revista Russki Véstnik, i per aquesta raó Tolstoi ja tenia reaccions de lectors abans que el llibre sortís editat com a tal. Sembla que alguns d'aquests lectors s'havien queixat pel fet d'haver de llegir fragments en francès dins d'una obra russa i consideraven que era un recurs innecessari. Tolstoi es justifica dient que ell usa el francès igual que fa un pintor amb un quadre, quan ha de pintar ombres mitjançant taques de color negre que no existeixen en la realitat, però li cal per aconseguir l'efecte que desitja.

Un altre dels punts sobre els quals vam debatre amb Josep Cots, l'editor d'Edicions de 1984, era com fer el tractament de respecte. Hi

havia un dubte inicial sobre si havíem de fer servir *vostè* o *vós*. En rus no hi ha la doble opció: de forma de respecte n'hi ha només una. El *vostè* ens semblava més acostat a un ús actual de la llengua, però el *vós* ens sonava més genuí i més verídic. Alhora, la forma de *vós* té la possibilitat d'encaixar en diferents registres: tant poden tractar-se de *vós* dos nobles com dos pagesos, en un context formal o informal, i dona un toc clàssic. Com deia Umberto Eco en el seu llibre de referència sobre la traducció, *Dir gairebé el mateix*, calia trobar una solució de consens que alhora fos efectiva, i crec que en aquest cas la vam encertar.

## El llenguatge «del poble»

Mentre traduïa *Guerra i pau* vaig tenir la sort de conèixer Joaquín Fernández-Baldés, traductor del rus però, en el seu cas, al castellà. Poques vegades deu passar a la vida que es coneguin dos traductors i es produeixi la coincidència que tots dos estiguin traduint *Guerra i pau*. Gràcies a aquesta feliç circumstància, a vegades vam intercanviar impressions sobre les alegries i les dificultats que trobàvem. Va haver-n'hi una en què vam coincidir plenament: com calia traduir la parla de les classes populars, aquelles que no havien rebut una educació formal o «elevada».

La fórmula de l'autor és fer servir frases a mig dir, sense acabar, deixar intuir més que no pas dir. Proverbis, frases fetes, cançons populars, imatges del paisatge, diminutius. El rei d'aquest estil és Plató Karatàiev, que, segons la descripció de l'autor, parla com si fes servir el llenguatge dels ocells, sense dir res en concret, però tothom li entén la intenció. Amb aquest personatge, l'autor vol personificar els trets positius de l'espiritualitat russa: l'autenticitat, la generositat, la saviesa popular, la comunicació directa amb la natura i amb déu (aquests dos últims són, si fa no fa, la mateixa cosa, segons l'autor). Quan el traductor intenta transportar tot això al català, es troba que els referents tant de paisatge com de cultura popular, frases fetes, etc., no coincideixen: tractem de realitats geogràfiques, temporals i culturals molt allunyades entre si. Si en català volem referir-nos a un model popular, sol estar molt vinculat al territori i a les característiques dialectals de la zona, cosa que determinaria molt les

associacions que el lector en faria. Un soldat de tropa rus pot parlar com un pescador de Tarragona, com un pagès del berguedà o com un venedor del mercat de Vilanova i la Geltrú? És clar que no, quedaria molt ridícul. Cal arribar a una solució de consens que no ofereixi un colorit gaire marcat a aquella parla, però que alhora el lector la pugui identificar com un registre popular. La solució va ser trobar un model que no fos d'enlloc, però que, tot i això, el lector català pogués reconèixer posant-hi imaginació. Us en donaré un exemple concret: al capítol 11 de la segona part del quart llibre, Plató Karatàiev entrega una camisa cosida per ell mateix a un soldat francès que li havia fet l'encàrrec uns quants dies abans. En el moment d'entregar-la diu: «Уговорец — делу родной братец». Vaig optar per la solució «Cosa promesa sigui atesa», que s'ajusta més o menys a l'original rus i conserva la rima pròpia d'alguns proverbis i frases fetes. Vaig consultar la versió del 1928, que optava per dir: «L'exactitud és el principal en tots els afers», i em va semblar que Plató Karatàiev no hauria estat mai capaç d'articular una frase tan ben endreçada.